

TĪPAOPAO: DYSLEXIA

**Me ngiha te mauri kia kitea ai te huarahi,
Me hāngai te aro kia kitea ai te ara**

Mēnā he uaua ki te tamariki te whakawhanake i ngā pūkenga reo matatini, ka noho te haepapa ki a tātou ki te whakarato i te tautoko e tika ana. Kei pōhēhē he taupā. Ka taea ō tātou whakaaro te whakarerekē, kia kīa kētia tēnei he wā e puta ai he hua whaitake ki ngā kaiako, ki te whānau me ngā kaitaunaki mō ngā tamariki i ā rātou huarahi ako.

He aha te tīpaopao?

Ko te matū o tēnei mea te tīpaopao, ko te whakahāngai o te reo ā-waha ki te reo ā-tuhi, nā whai anō te pūtakenga mai o te kupu nei te ‘tīpaopao’, arā te tapepe.

Hei tūāpapa te reo ā-waha o te ako reo matatini. Kia matatau ake te tamaiti ki te kōrero i te reo Māori, ka māmā ake te rongo ki ngā oro rerekē o ngā kupu, engari ki ngā tamariki e whakaatu ana i ngā āhuatanga tīpaopao ka uua ake.

He motuhake ia tamaiti, ā, he rerekē hoki te pā o te tīpaopao ki ia tamaiti. Tērā he whanonga ka tūpono kitea, pēnei i:

- ▶ te wareware i ngā pūkenga pānui me ngā pūkenga tuhi kua oti kē te ako
- ▶ he māmā te whakatutuki i ngā akoranga reo matatini i tētahi rā, engari rā atu anō me nui kē atu te whakapeto ngoi
- ▶ te whakapau kaha mō te hua iti noa, nā wai ka ngenge, ka ngoikore
- ▶ te rongo i ngā uauatanga o te whakaraupapa, pēnei i te maumahara ki ngā pū, ngā kūoro o te kupu mō tētahi wā roa.

E ai ki ngā rangahau mō ngā roro nō nā tata nei, ka whakamahia e te nuinga o ngā tāngata te taha ‘reo ā-waha’, arā te taha mauī o ngā roro kia mārama ai rātou ki ngā kupu, engari ia te hunga whai tīpaopao he nui kē atu te whakamahinga o te taha ‘whakaahua’, arā te taha matau. Nā tēnei āhuatanga he pōturi ake ētahi ki te whakaū me te whai māramatanga ki te reo, heoti anō he kaha ake pea te taha auaha, te hīraurau raruraru, te aroha ki te tangata me te whakaaro pohewa.

“Tīpaopao” kupu whakamārama: He kupu whānui mō ngā mate ka whakararu i te pānui kupu, pānui pū, tuhi kōrero anō hoki.

He mea tiki tēnei whakamāramatanga i www.paekupu.co.nz

Te tū āwhina o tēnei mātārere

Mēnā he rite tonu te kitea o ngā uauatanga ako ki te tuhi me te pānui a te tamaiti, ahakoa te auau o te whakaako reo matatini, mā te whai tautoko atu anō me te urutau i ūrātou ao i te kura me te kāinga anō hoki e rangona ai, e kitea ai he hua.

Ko te whāinga o tēnei mātārere he āki i te whai māramatanga o ngā kaiako me te whānau ki ngā ara tautāwhi i te tamariki e whakaatu atu ana i ngā āhuatanga o te tīpaopao. Tērā ētahi whakaaro matua me ētahi rautaki - tae atu hoki ki te mahere tautoko i te ako - hei whakamahi mā ngā kaiako, te whānau me ngā kaitaunaki e whakakahangia ake ai ngā tū akoranga mō ngā tamariki he uua te ako kei ngā arareo Māori.

He pakupaku noa iho ngā rangahau kua tāngia e pā ana ki ngā tamariki me te tīpaopao kei ngā horopaki arareo Māori, nā reira ko ngā whakaaro me ngā kupu marohi kei te mātārere nei, he mea ahu mai i ngā wheako o ngā kaiako nō Aotearoa me te rangahau whānui tonu.

Te oranga o te tamaiti

E tika ana kia koa, kia ako, kia poipoia ngā tamariki nō rātou i te kura. Ko ō te tamaiti whakaaro mōna anō, ahakoa te pai te kore pai rānei, e whakaaweawe ana i ngā waiaro, ngā whanonga me te angitu i te ao.

Ka tūpono heke te kiritau o ngā ākonga e rongo ana i ngā uauatanga o tēnei mea te ako, pēnei me te tīpaopao, nā reira he mea matua kia kaha tautokona rātou e ngā kaiako me te whānau kia ngākau pai rātou ki te ako.

Koinei ētahi ara āwhina ka taea e ngā pouako me ngā whānau:

- ▶ Whakamahia te reo mihi me te reo whakanui hei hiki i te wairua o te tamaiti
- ▶ Mihia te mana me te motuhake o te tamaiti
- ▶ Kia ngahau, kia whai take hoki te ako, pēnei i te pānui me te tuhituhi
- ▶ Whakamaheretia te ako ki ngā āhuatanga ako e manawareka ana ki te tamaiti.

Mēnā he pai ngā wheako whai mātauranga a ngā ākonga, ka māia ake rātou, ā, ka hihiho hoki rātou ki te ako. Ka piki ake te māramatanga ko wai rātou, me ngā tū momo āhuatanga ako, āhuatanga whakaaro e pai ana ki a rātou. Mā te pēnei, e mārama pū ai rātou ki ō rātou ake matea, ka mutu ka hapahapai i aua matea kia angitu ai rātou ki roto i te akomanga, ki waho atu anō hoki.

Ka taea hoki e te whānau ngā tamariki te āwhina mā te:

- ▶ Whakarārangi i ō rātou pūkenga hira rawa
- ▶ Whakanui i a rātou anō, kia toru neke atu ngā wā i te rā hei āki i te reo pai
- ▶ Tautāwhi i a rātou ki te whakaaro pai ki ō rātou āhuatanga tē taea te whakarerekē hei wāhanga o tō rātou motuhaketanga.

He aha hei mahi mā te kaiako hei whakawhanake i te reo matatini

Ko tā te akomanga e kaha kitea ana te reo mā roto mai i ngā waiata, ngā rotarota, te whakaari, ngā pukapuka, ngā kēmu reo me ngā matapakinga whaitake he taunaki i te ākonga kia maimoatia, kia whai māramatanga ki te reo, ā, ka whakarite i tētahi taiao e tika ana mō te mātai weteoro o te reo.

Me whai whakaakoranga e hāngai tika ana ki ngā pūkenga ako reo matatini taketake o ngā ākonga he uua ki a rātou te pānui me te tuhi. Ko ngā pūkenga nei ko ngā āheitanga tautohu pū, pū rua me ngā tangi, me te mōhio ina tūhonotia atu ka puta ko ngā kupu, mā te tūhono kupu ka puta ko ngā rerenga, ā, mā te tūhono rerenga ka puta ko ngā pakiwaitara.

Te tautohu i ngā matea o ngā ākonga

Ki te wawe te tautohu i ngā ākonga he uua ki a rātou te pānui me te whakarata hoki i ngā matea mā roto i te whakaako hāngai pū, ka pai atu tā rātou mau ki ngā pūkenga reo matatini taketake, ā, whanake noa. Ko te painga atu mēnā ka tautohu wawe i ngā matea me te whai i te momo tautoko e tika ana, ka māmā ake ngā raruraru ako. Ki te tika te whakarato i ngā whakaakoranga whaiaro ka eke hoki ngā ākonga pakeke, e pāngia ana e te tīpaopao, hei kaipānui.

Ko Te Mātai Mātātupu tētahi rauemi hei tūhura i mōhiotanga me ngā pūkenga reo matatini o ngā tamariki. Ko āna rauemi he mea tautoko i te tautohu pū, te tautohu kupu, te whakarongo me te tautohu i ngā oro o ngā kupu, me ētahi ariā e pā ana ki te tā. He pai hoki hei tohu i ngā mōhiotanga o te tamaiti me te tautohu i ngā hātepe ako reo matatini.

- ▶ Ki te hiahia pārongo atu anō mō te aromatawai i te reo Māori toro atu ki TKI: [Wāhanga aromatawai](#).

Te ako ā-tairongo whānui

Ko ngā painga ki ngā ākonga o ngā rautaki tairongo whānui ko te whakamahi i te tirohanga, te whakarongo, te neke, me te pā kia mārama ai rātou ki ngā tikanga o ngā kupu.

Whakaratoa ngā ngohe me ngā kēmu reo matatini e whānui ake ai te tautohu i ngā pū, ngā kūoro me ngā kupu. Kia huhua tonu ngā wā whakaharatau.

- ▶ Whakaharatautia te tuhi i te arapū me ngā kupu waiwai mā te tioka, te peita, te oneone autō rānei
- ▶ Whakamahia ngā puka oro hei rongo, hei whai hoki i te tuhinga. Hei whakawhānuitanga: Me hopu i ngā reo o ngā tamariki i a rātou e kōrero ana i ngā pukapuka e manawareka ana ki a rātou, ā, ka whakaritea tētahi rārangī oro me ngā pouaka pukapuka hāngai hei whakarongo mā ngā tamariki.

He rautaki hei tauawhi i ngā ākonga

He mea nui te whai māramatanga ki ngā āhuatanga o te tīpaopao hei āwhina i te kaiako, kia urutau ai rātou i ngā hōtaka me te taiao ako e tika ana mā ngā ākonga tīpaopao. Ka nui te whaihua ki ngā ākonga tīpaopao mēnā he kanorau, he tika anō hoki ngā rauemi o te taiao ako.

He whai tikanga te nuinga o ngā whakaaro e whai iho nei mā ngā ākonga katoa, engari he mea matua mō ngā tamariki e whakaatu atu ana i ngā āhuatanga o te tīpaopao.

Te tautohu me te whanake i ngā pakaritanga

Pātai atu ki ngā ākonga he aha te āwhina e tika ana hei whakaū i te ako reo matatini

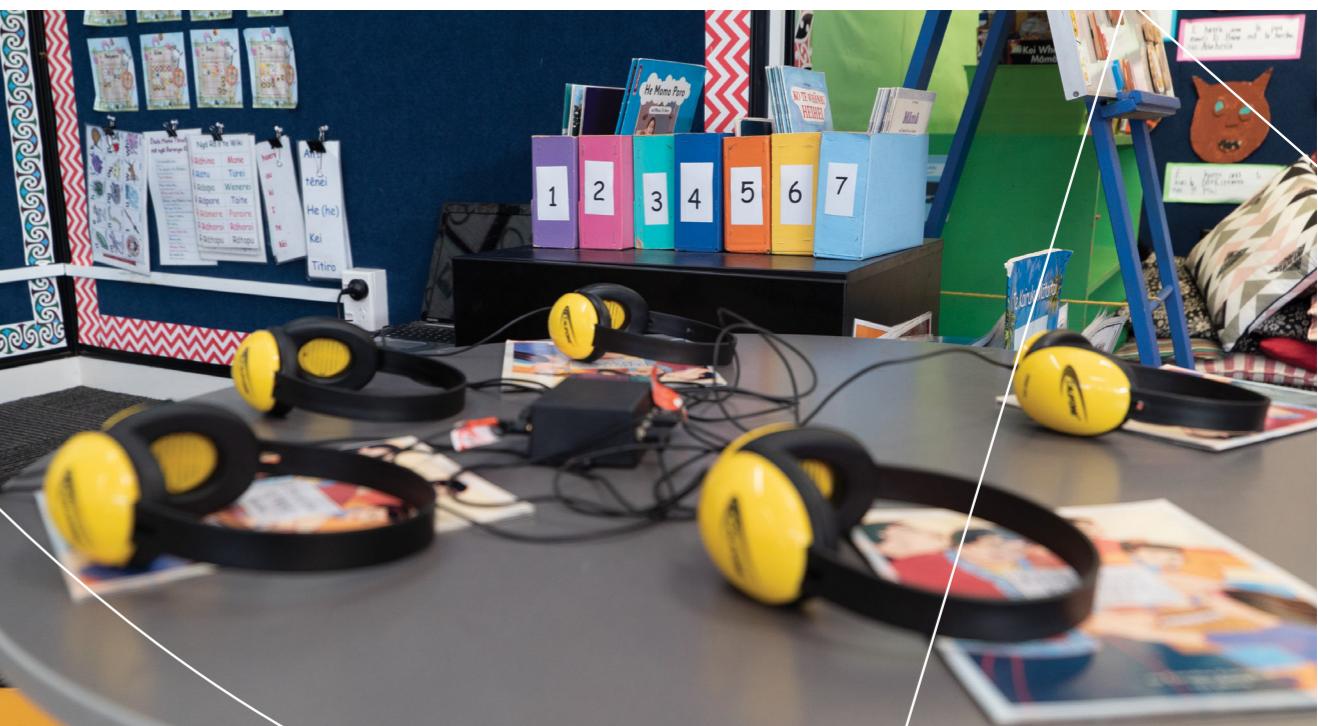
- ▶ te pānui - hei tauira, te tā nui, ngā pukapuka manawareka ki a rātou
- ▶ te tuhituhi - hei tauira, papa pātuhi, pene tae

Kia nui atu te kitea o ngā pakaritanga o te ākonga i te wā e ako reo matatini ana:

- ▶ mā ngā mahi whakataruna me ngā mahi whakaari
- ▶ mā te toi me te tā pikitia hei kōwhiringa mō te hopu, te whakahoki kōrero, me te tuari i te ako
- ▶ mā te whai wāhi ki te ārahi rōpū

Kia pīngore te ako ki roto i te akomanga

- ▶ ngā wāhi ako mārire
- ▶ ngā wāhi noho rerekē - hei tauira, te mahi takitahi, te mahi ā-rōpū rānei

He rautaki hei tauira:

Patopatohia ngā kūoro o ia kupu i a koe e pānui ā-waha ana

He ngohe rōpū iti, takitahi ki te takitahi rānei

Me whiwhi ngā ākonga ki:

- ▶ ētahi kāri kupu āhukahuka
- ▶ tētahi papa e whakaatu ana i ngā kūoro katoa
- ▶ tētahi patu rango mā ia tamaiti.

Hei mahi

1. Ka tīmata te mauri ki tētahi tamaiti.
2. Hurihia te kupu āhukahuka.
3. Ka pānui te tamaiti i tāna kupu, kātahi ia ka patopato, ka pānui ā-waha hoki i ia kūoro kei te papa.
4. Ka tukua te mauri ki tētahi atu tamaiti.

He rautaki hei tauira:

Pānuitia, hangaia, tuhia - he rautaki whakaako i ngā kupu waiwai

He ngohe rōpū iti, takitahi ki te takitahi rānei

Me whiwhi ngā ākonga ki:

- ▶ tētahi pepa, kua tuhia ki ngā pouaka me ngā kupu e toru, arā te “Pānuitia”, te “Hangaia”, me te “Tuhia”
- ▶ ētahi kāri kupu āhukahuka
- ▶ ētahi pū, ētahi kūoro autō (kei te pai hoki ngā papariki) me tētahi pene whītau.

Hei mahi

1. Ka pānui ngā ākonga me te kaiako i te kupu āhukahuka kei te pouaka “Pānuitia”.
2. Hangia te kupu kei te pouaka “Hangaia”, mā ngā pū me ngā kūoro, ā, ka pānui ā-wahatia.
3. Whakaharatautia te tuhi i te kupu kei te pouaka “Tuhia”.

Whakaratoa te tautoko whaitake i ngā ngohe ako

- Aro atu ki ngā pūkenga ataata mēnā he uaua te ako mā te ara whakaako weteoro. Meatia ngā rauemi pēnei i te papa ako arapū, kūoro, ngā kupu auau me ngā taki rerenga. He tino rauemi kei Ka Oho te Manu ki te Ao Tuhituhi, whārangī 140-144. Ka taea te tiki ake i te paetukutuku TKI: [Ka Oho te Manu ki te Ao Tuhituhi](#)
- Āwhinatia te hunga e pōkaikaha ana ki te pānui mā te pānui putuputu kē, kaua mā te wā paku noa, engari me whai i te tautoko o te tuākana, te kaiāwhina rānei.
- Whakamahia te hangarau - te rorohiko, īPapa me ngā rawa pāhomatarau - me ngā taupānga reo matatini mō ngā ngohe i te whakaakoranga o te reo matatini.
- Whakaaetia te kōrero, te hopu rānei i ngā pakiwitara me ngā whakaaro. Ehara i te mea me pātai kia tuhia e rātou.

He nui te whaihua o te whakahou me te urutau i te taiao ako ki ngā ākonga katoa, kaua ki ngā ākonga tīpaopao noa iho. Kia angitu te taiao mō ngā ākonga tīpaopao ko te rite tahitanga te whāinga o te kura me ngā kaimahi katoa.

Kia hāngai pū ngā kupu arotake

- I ia wāhanga o ngā ngohe reo matatini me hāngai pū ngā kupu arotake kia mōhio ai ngā ākonga he aha hei tōai, hei whakapai ake rānei. Koinei hei tauira: "Kei te tika tēnā?"; "I wareware i a koe tētahi kupu"; "Pānuitia anō, āe koinā, ka rawe".
- Wāhia ngā ngohe ki ngā wāhanga paku, a, me whai wāhi ki te arotake me te whakapai i mua i te koke.
- Kōrerotia ngā kupu whakanui, me te whakahoki kōrero hāngai pū hei whakanui i te angitutanga, ahakoa paku.
- Whakamahia ngā rerenga māmā, ngā rerenga poto hoki me ētahi tauira hei taunaki i āu kupu arotake.
- Mahi tahi ki ngā ākonga ki te mātai i ngā hē me ngā hapa. Tautohua ngā āhuatanga ako hei ako tonu, ā, mā koutou tahi e whiriwhiri ngā panonitanga e pai ake ai.

He pārongo atu anō mā ngā kaiako

Mō ētahi atu pārongo hei āwhina i a koe ki te whai māramatanga ki tēnei mea te tīpaopao, me ētahi atu kupu āwhina e pā ana ki te whakarite taiao tika mō ngā ākonga tīpaopao kura tuatahi mai, kura tuarua mai rānei, tirohia ngā honongaitua nei:

[About dyslexia: Supporting literacy in the classroom](#) – Literacy Online

[Is my classroom dyslexia aware?](#) (JPG) – Dyslexia Foundation of New Zealand

[A guide to dyslexia and learning](#) – Inclusive education website

Mēnā e rapu tautoko ana koe mō te tamaiti me tana whanake i te reo matatini, ka taea te tono āwhina i ngā kaimahi o Te Tāhuhu o te Mātauranga e rārangī iho nei:

- Te Resource Teacher of Māori [RTM] ki tāu nā rohe hei tautoko i te hanga o tō hōtaka reo matatini i ōu whakaaro whakaako me ngā rauemi whakaako hoki.
- Te ratonga Resource Teachers of Learning and Behaviour [RTLB] ki tāu nā rohe. Kua whakangungua ngā RTLB ki ngā pēheatanga o tā te kaiako tautoko i ngā uauatanga o te ako. Ki te hiahia pārongo atu anō, me te tono āwhina i te ratonga RTLB. Tēnā tirohia te paetukutuku TKI: [What RTLB do](#)

He aha te wāhi ki ngā mātua me te whānau hei **whakawhanake i te reo matatini**

Ahakoa te nui o ngā āhuatanga ka pā ki te ara whai mātauranga a tō tamaiti, me te angitutanga, ka noho ki te whānau te whakaaweawenga matua.

Mēnā e raruraru ana tō tamaiti i te pānui me te tuhi, me whai āwhina ngā kaiako i a koe kia mōhio pai ai rātou me pēhea rātou e āta mōhio ki tō tamaiti, tō rātou ao me ā rātou matea ako. Ki te taea e koutou te hui tahi me te mahi tahi mā koutou katoa ngā taupā ki te ako e tautohu, ā, ka rapu ara ki te raupī me te tautoko i tō tamaiti.

Ko te ako tahi i te reo matatini i te kāinga tētahi ara e whanake ai tā te tamaiti mōhio ki te pānui me te tauawhi i tō rātou mārama ki te reo me ō rātou pūkenga reo. Mā te pēnei hoki e hīkaka ai pea tana hiahia ki te pānui.

”

Ko te pānui ā-waha ki ngā tamariki tētahi ara e mārama ai rātou ki ngā pūkenga pānui me ngā momo mātātuhi whakahirahira, ka “noho hei tomokanga ki ngā kare ā-roto, te whatumanawa me ō rātou reo”

(he mea kite i
Minstry of Education, 2008, p.10)

Hei tautoko i te ako a te tamaiti i te kāinga

- ▶ panui ngātahi ā-waha ngā pukapuka me ngā rotarota
- ▶ kōrerotia te kura, te kāinga me te ora ia rā
- ▶ kōrero pūrākau mō te whānau, ngā tūpuna i ngā rā o mua, pēnei i te kōrero i te takenga mai o te ingoa kua tapaina ki tō tamaiti
- ▶ waiata tahi
- ▶ toro atu ki te whare pukapuka, ka whiriwhiri pukapuka hei pānui tahi mā koutou
- ▶ tākarohia ngātahitia ngā kēmu pēnei i te I Spy, te Scattergories, te Pictionary me te Scrabble
- ▶ matapakihia ngā tikanga me te takenga mai o ētahi kupu

Hei pārongo atu anō mā ngā mātua me ngā whānau

[How to support a child with dyslexia](#) – Ministry of Education

[Ideas to help with reading, writing and maths](#) – Ministry of Education

[4D For Dyslexia Family](#) – Dyslexia Foundation of New Zealand

[Dyslexia brochure \(PDF\)](#) – Dyslexia Foundation of New Zealand

TAKU KŌTAHA AKO ME TE HUARAHİ TAUTOKO I TE AKO

Ko Mauao me Rangitumau ngā maunga
Ko Tauranga te moana
Ko Ruamahanga te awa
Ko Takitimu te waka
Ko Ngāti Ranginui me Ngāti Kahungūnū ngā iwi
Ko Pirirākau me Kaiparuparu ngā hapū
Ko Paparoa me Hurunuiōrangī ngā marae
Ko Tarawera rāua ko Rahera ōku matua
Ko Te Whitiora ahau

AKU WAWATA

KIA PAKEKE AHAU

Ko au hei Kaitunu
Ka whakatipu māra pēnei i tōku koro mahi māra
Ka tū hei kaihaka ki Te Matatini
Ka pōkai i ngā whenua o te ao me te ako e pā ana
ki ngā ahurea o aua whenua
Ka tautoko i tōku whānau me ōku hoa

AKU KAINGĀKAU:

Poitarawhititi
Tō mātau kurī a Kapua
Te ako ki te whakatangi piana
Te hanga ataata waiata
Tōku whānau
Te hopu whakaahua
Te kapa haka

AKU TŌNUITANGA:

Kaimanaaki
Kaitunu
Kaiwaiata māia
Whakaaro auaha
Ringa toi
Ngākaunui
Kaiāwhina

KO TE WHITIORA AHAU

AKU WHĀINGA AKO:

KI TE KURA:

Ki te whakawhanake i taku taumata pānui i te Kka ki te Kke mā te mahi i aku mahi pānui o ia rā
Whakatipu i taku puna kupu i te 5 ki te 10
Tono āwhina i ōku hoa, i taku pouako i ngā wā e tika ana

KI TE KĀINGA:

Ki te pānui i taku pukapuka i ngā pō ki tētahi o ōku mātua
Tākaro i te kēmu "Tirotiro ake au me aku karu rau" ki te waka me te kēmu Scattergories me tōku whānau
Whakanua ahau e toru ngā wā i ia rā me te kōrero ki ōku mātua mō tētahi āhuatanga pai i puta i te kura

AKU KAINGĀKAU:

TE RĀ I TŪ AI TE HUI:
TE WHAKAMINENGA:
NGĀ MAHI KA WHAI:
TE HUI KA WHAI:

AKU TŌNUITANGA:

Ko tōku māmā me tōku pāpā
Ōku tuakana, ōku teina me tōku tungāne
Tōku kuia me tōku koro
Aku kaiako
Ōku hoa
Ōku whaea, ōku matua
Aku karangamaha

AKU KAITAUTOKO:

I au ka mārama ki aku mahi
I au ka mahi tahi ki ētahi atu
Mehemea he rauemi āku hei āwhina i ahau
Mehemea ka nui te wā kia oti i au ake mahi
Mehemea ka tautokona ahau e tētahi ina raru au
Mehemea ka taea e au aku mahi te whakaoti me taku Chromebook
Mehemea ka ngahau ngā mahi, ā, ka tautokona ahau ki te whakatutuki

KA ANGITU TAKU AKO:

Tā te ākonga kōtaha me te mahere tautoko i te ako

Ko te mahere tautoko i te ako tētahi ara hei kohi pārongo mō te tamaiti me tana ako. Kei te whārangī 15 tētahi tātaurira.

Ko te tino pūtake o tēnei mahere ko te whakatairanga i te tamaiti, ūna anō pakaritanga, tana motuhaketanga ki tōna anō taiao, kia pai ai tō rātou aro ki ngā matea ako ka mutu te tauawhi me rongo rātou. Kei te mahere te/ngā pepeha a te tamaiti, te iho ki ūrātou tūpuna, tō/ō rātou waka, hapū, iwi anō

hoki. He mea whakaatu te ara i ngā waiaro me te momo o te tamaiti tae atu ki ngā whāinga pae tata me ngā whāinga pae tawhiti anō hoki.

E taea ana e ngā kaiako me te whānau te mahere te whakamahi kia arahina te tamaiti nōna e ako ana. He pai hoki hei hari mā te tamaiti i a ia e whakawhiti ana i tētahi akomanga ki tētahi hei whakaatu ki ētahi atu kaiako i te ako e mariu ai a ia.

Ngā tohutoro

- ▶ [Dyslexia Foundation of New Zealand](#)
- ▶ Ministry of Education. [Dyslexia and learning guide](#). Inclusive Education website.
- ▶ Ministry of Education. (2008). Sound sense: phonics and phonological awareness. Learning Media. ISBN 0478 27497.
- ▶ Ministry of Education. (2008). He manu tuhituhi: Ka rere te manu ki te ao tuhituhi. Te Tāhuhu o te Mātauranga. ISBN 978-0-473-13605-5
- ▶ Nicholson, T., & Dymock, S. (2015). The New Zealand Dyslexia Handbook. Wellington, NZ: NZCER Press.
- ▶ Rau, C. (2004). He mātai mātātupu: Assessment for Māori medium literacy learning. Kia Ata Mai Educational Trust.

He mea whakaputa e Te Tāhuhu o te Mātauranga i te tau 2019,
Pouaka Poutāpetā 1666, Te Whanganui-ā-Tara 6140, Aotearoa.

www.education.govt.nz

Mana pupuri i ngā tuhituhinga © Te Karauna 2019
Mana pupuri i ngā whakaahua © Te Karauna 2019

Pūmau te mana.

Ngā tono ki te kaiwhakaputa.

ISBN 978-1-77669-817-2 (tuihono)

ISBN 978-1-77669-819-6 (putanga tā)